

Svoboda a „determinace“ / Determinace a „svoboda“

Opravdovou „svobodu“, která se odlišuje od nahodilosti či svévole (libovůle), lze uplatňovat jen v situaci, které má některé zřetelné rysy „setrvačnosti“. Klasickým příkladem nesmyslného počínání je pohádkový čert, který chtěl děravým sítem (nebo čepicí) přelévat vodu z jezera na břeh; v takové situaci se břeh svažuje k jezeru a voda má tendenci stékat po svahu zpátky do jezera. Ovšem nesmyslnost jeho počínání spočívá v tom, že to, co dělá, nevyplývá ani z povahy břehu jezera, ani z povahy vody, ale z toho, že dostal tento absurdní úkol. Čert to dělá, protože „musí“ (vyplývalo to z předchozího ujednání), ale nikoli proto, že by nemohl dělat něco jiného, kdyby toho závazku nebylo. Pokud by šlo jen o to, aby někde na břehu, svažujícím se k jezeru, byla nějakým způsobem shromážděna voda, bylo by možno to provést třeba tak, že tam pořídíme dolík dosti hluboký a potřebným způsobem ohrazený, kam vodu přivedeme buď z nějakého potůčku, tekoucího po svahu, anebo tím, že vodu z jezera nějakým inteligentnějším způsobem zčásti do tohoto důlku přečerpáme. A zase platí, že to, co takto uděláme, nevyplývá ani z povahy jezera nebo vody, ani z povahy svažitého břehu, nýbrž buď z našeho rozhodnutí (vůle) nebo z rozhodnutí (vůle) někoho, koho poslechneme. Přesto to, co uděláme, bude úspěšné jen za toho předpokladu, že nejen jasně víme, co děláme, ale že budeme respektovat povahu terénu i povahu pevného břehu a tekoucí vody. Jen v tomto smyslu můžeme mluvit o determinaci svého jednání: je to determinace nikoli příčinná, nýbrž „determinace“ danými okolnostmi. Okolnosti jsou tím relativně pevným předpokladem (podmínkou) toho, aby se naše stavba zdařila; nejen samu pevnost, ale také povahu její „relativnosti“ musíme vzít v úvahu, tj. musíme počítat nejen s momentálním stavem a okamžitou situací, ale také s tím, že věci mají tendenci se tím či oním způsobem měnit a že momentální okolnosti se mohou do té míry proměnit, že naše stavba může být změnou ohrožena. A z toho je víc než z předchozího zřejmé, že „determinujícím“ momentem se může při plánování takových podniků stát také jakési očekávání toho, co sice momentálně skutečné není, ale co se skutečností může stát. „Determinace“ se tu ukazuje jako něco, co musí přinejmenším v tomto případě (ale bližší pohled ukáže, že to platí pro každý případ) procházet naším uvědoměním, neboť jen ve vědomí, v myšlení si dokážeme představit eventuality, k nimž by mohlo dojít (a jejich pravděpodobnost), ale které v tu chvíli ještě nejsou skutečné (a možná dlouho nebo dokonce nikdy skutečné nebudou).

(Písek, 081211-1.)